

Славчо Ковилоски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје
slavcho.koviloski@outlook.com

КУЗМАН ШАПКАРЕВ КАКО КРИТИЧАР И ПОЛЕМИЧАР (по повод 190 години од неговото раѓање)

Клучни зборови: Кузман Шапкарев, македонска книжевна критика во XIX век, критичар, биограф, браќа Миладиновци.

Кон корпусот критичко-есеистички текстови на Кузман Шапкарев

За појавата и развојот на македонската книжевна критика во XIX век придонесле повеќе фактори, меѓу кои навлегувањето на просветителските идеи, отворањето на многубројни световни училишта во Македонија, можностите за школување во туѓоземни средини каде што образовниот систем бил на повисоко ниво, зголемувањето на книжевната продукција на домашните автори, преведени дела на некои од соседните јазици, разбирливи за македонските читатели итн. Не помалку значаен фактор биле индивидуалните напори на поединци да се читаат, да се информираат и да се обидат да ги изнесат своите забелешки по повод одредени книжевни изданија на пошироката читателска публика.

Еден од плодните македонски книжевни критичари е Кузман Шапкарев (1834 Охрид – 1909 Софија), со кого се врзува втората фаза на македонската книжевна критика од XIX век, односно периодот на утврдување, за што пишувавме во една друга прилика (Ковилоски 2022: 41). Кога ќе се спомне неговото име најчесто се помислува на неговата фолклористичка и учебничарска дејност. Сепак, нашите истражувања ни покажаа дека зад

себе тој оставил повеќе критичко-полемички текстови поради кои наоѓа свое место и во историјата на македонската книжевна критика.

Познато е дека Шапкарев работел како учител во повеќе македонски градови: Струга, Охрид, Прилеп, Кукуш, Битола, и постојано се наоѓал во средиштето на бурните настани во Македонија што биле поврзани со просветителските процеси и со отфрлањето на грчкиот јазик од училиштата и црквите. Блиските врски со просветителите Јанаки Стрезов, Нако Станишев, со браќата Димитрија и Константин Миладиновци од него направиле учесник и сведок на настаните што се поврзани со дејноста и со смртта на Миладиновци, па во корпусот на трудови посветени на нив, записите на Шапкарев се од исклучително значење. Меѓутоа, тој не пишувал само за нив.

Во периодиката објавил повеќе критички осврти најчесто посветени на книги и статии од областа на фолклористиката. Такви се: „Јазикословје“ 1870; „Преобразувањата во Македонија“ 1880; „Народни песни и старини“ 1882; „Материјали за животописот на браќата Х. Миладиновци Димитрија и Константин“ 1884; „По повод статијата на А. Теодоров ‘Миладиновите песни и Штросмаер’ на К. Шапкарев“ 1887; „За нашите народни умотворби, особено за песните. Белешка за Кузман Капидановата песна во обнародените варијанти“ 1888; „Неколку зборови за статиите на г. П. Драганов во ‘Известија Сан-Петерб. Слав. Благотворител. Општества’“ 1890; „Една неопходна поправка на ‘Страници од историјата на македонската преродба’“ 1890; „Речникот на професор Дјуверну“ 1891; „Неколку белешки за Македоно-славјанскиот зборник на П. Драганов“ 1895; „Предговор“ во неговиот *Зборник* на народни умотворби 1891; „Краток одговор на критиката од г. Д. Ризов за моите ‘Материјали за животописот на Бр. Миладиновци’“ (1891), „Неколку критички белешки за досега обнародените материјали за историјата на преродбата на бугарштината во Македонија“ во рубриката „Рецензии и книгопис“ на весникот *Б’лџарски ѝреџег* од 1895 година, каде што се застапени текстовите: „‘Страници од историјата на македонската преродба’, од Ј. Иванов“, „‘Кон историјата на преродбата на град Охрид’ од Ј. Иванов“ итн.

Од неговата ракописна книжевна оставштина зачувана во БАН ќе ги издвоиме текстовите: „Учебното дело во Македонија“ 1891; „Критички белешки за преводот на Г. Балацев на поемата ‘Сердарот’ од Гр. Прличев“ 1895; „Неколку белешки кон статијата на Е. Спространов за народната

медицина“, без датум; „Одговор на одговорот / По повод критиката на Н. Генчев“ 1896; „Неколку поправки и дополненија кон статијата ‘Целадин беј’ од Е. Спространов“ 1897/98 и др.

Со исто таков критички набој се и повеќе писма испраќани до редакциите на весниците: *Народниј глас*, *Новини*, *Свејлина*, но и до неговите соработници: Г. Стрезов, Б. Цонев, Константин Станишев, Александар Тодоров-Балан, во кои изнесол свои забелешки во однос на народните умотворби и некои книги.

Наведените наслови на критичко-есеистичките текстови и весниците и списанијата каде што биле објавувани се само еден мал дел од неговиот богат корпус трудови со ваква содржина. Шапкарев бил еден од најплодните македонски автори во XIX век и зад себе оставил помалку или повеќе квалитетни видувања за одредени книжевни и фолклористички изданија. Ние ќе се задржиме само на некои од нив.

Интересот на Шапкарев

Во своите *Записи* Шапкарев ги посочува весниците и списанијата со кои соработувал, а тие се навистина многу. Нивната содржина е различна: народно-црковна, јазична, поучителна, описна, етнографска и политичка, како што пишува самиот: „што сум можел и што ми одело од рака, сум се трудел секако да го извршам. Во своите полемички статии секогаш сум бил остер, како што тоа го забележале веќе и некои од учените слависти“, мислејќи на В. Јагиќ и В. Ламански (Шапкарев 1990: 263). Дописништвото за Шапкарев, покрај учителството, останало најсакано занимање сè до неговата смрт.

Големиот број објавени статии со книжевна критика и есеистика, потпишани или објавени анонимно, се дело на самоук вљубеник во пишаниот збор. Иако некои од нив се солидно напишани, понекогаш во нив како нешто да недостасува, дали е тоа еден силен завршен поглед или оцена, или јасна субјективност во однос на прашање за кое самиот сметал дека е повикан да одговори. Немањето стручна и теориска поткованост е она што Шапкарев се обидува да го надомести преку своето лично познанство со авторите и преку учеството во настаните за кои пишувал. Дури и материјалите посветени на Миладиновци чиј животен и творечки пат

ги знаел одлично не се компактни и хронолошки издржани. Истиот заклучок се однесува и на деловите од неговото творештво што се однесуваат на јазикот. Тоа го забележува и Томислав Тодоровски кој пишува дека: „Шапкарев немал смелост, ниту консеквентна идеолошка ориентација и доволно визионерски дух за да го согледа вистинскиот пат за создавање на писмениот македонски јазик“. Но, Тодоровски додава дека Шапкарев сепак има заслуга во потенцирањето на разликите меѓу македонските наречја и бугарскиот јазик, а причината за неговиот неуспех доследно да продолжи за афирмирање на македонскиот јазик лежи во општествено-политичките услови, но и „зашто издавањето на тие учебници не беше кабинетска работа, ами произлегување од животот и дејствуваше во животот“ (Тодоровски 1987: 47). Меѓутоа, не треба премногу да му се забележува на Шапкарев, исто како и на неговите претходници и наследници. Она што го пишувал, неговиот интерес е слика и прилика за живите процеси кои се одвивале на македонска територија, а тој од нив не можел да побегне (Саздов, 1976: 14). Навистина, тука има и повеќе идеолошки недоследности, кои, во оваа прилика, не се наш интерес.

Од досега изнесеното, според квантитетот Шапкарев можеме да го вброиме во редот на најплодните и најактивните македонски книжевници што внимателно ја следеле периодиката и кои објавувале во неа. Неговата критика главно се однесува на прашања од јазикот и од фолклористиката, односно од преродбата во Македонија. Всушност, тука тој се чувствувал и најповикан, но и најподготвен да одговори на предизвиците што биле поврзани со изданијата со фолклорен и етнографски материјал. Впрочем, самиот тој бил цел на повеќе напади од страна на бугарските публицисти поради користењето и настојувањето за што поголема употреба на македонските говори во книжевноста.

Неговото „чисто охридско наречје“ и „македонски јазик“, како и мислењето дека еден книжевен јазик треба да биде збогатен со „сите наречја и поднаречја“ било аргументирано со критички анализи на словенскиот јазик во Македонија и Бугарија. Така, според него солунските браќа Кирил и Методиј „кои го преведоа св(етото) писмо и ја основаа писменоста не на мизиското, ниту на тракиското б. Наречје, туку на презреното (?) (така е во оригиналот – бел. С. К.) сега македоно-бугарско наречје свое, на кое беа родени и отхранети. Та сега, ако го оставиме ние на страна, а ги прегрнеме другите и да се ограничиме само на нив, ќе

се рече да ги оставиме старите здрави основи за градбата, да се оддалечиме од украсувањето и збогатувањето на нашиот јазик и да го прегрниме сувите стебла на некогаш китното дрво, та да чекаме од сега да пушти расолци (ластари) или да го украсуваме со туѓи калемии. Тогаш убава работа ќе биде, тогаш јазикот ќе ни претставува една полна јазична вавилонија, каква што гледаме и сега да прават некои – ги оставаат своите златни зборови и ги заменуваат со туѓи, европски.“ (Шапкаревъ 1870, бр. 63: 3).

За јазикот како предизвик Шапкарев се осврнал со текстот „Речникот на професор Дјуверну“, објавуван во неколку продолженија, почнувајќи во 1891 и продолжувајќи во 1892 година (Шапкаревъ 1891: 3; 1892а: 4; 1892б: 3-4), за народните песни посветил обемна компаративна студија (Шапкаревъ, 1888: 864-880) итн.

Еден од првите биографи на Миладиновци

Шапкарев се јавува и како еден од првите биографи и критичари на животот и делото на браќата Миладиновци. Честопати во неговите објави изнесувал, дополнувал или коментирал одредени аспекти од нивните творечки врвици, особено во текстовите *Материјали за живо-тојисој на браќата Х. Миладиновци Димитрија и Константин* (1884), „По повод статијата на А. Теодоров ‘Миладиновите песни и Штросмаер’ на К. Шапкарев“ (1887), „Краток одговор на критиката од г. Д. Ризов за моите ‘Материјали за животописот на Бр. Миладиновци’“ (1891), во „Предговорот“ во неговиот *Зборник* на народни умотворби (1885) и во повеќе статии поврзани со преродбата во Охрид.

Врските на Шапкарев со Миладиновци датираат уште од неговите рани години. Сведок бил на поттикот и обидите на Димитрија Миладинов грчкиот јазик да биде исфрлен од употребата во училиштата и богослужбата во Струга и Охрид и неговите заложби за обнова на Охридската архиепископија, а наскоро и самиот му се придружил во оваа мисија. Тешко ја доживеал смртта на Димитрија и Константин, останувајќи во контакт со сопругата на првиот, Митра Миладинова. Во 1863 година се оженил со нивната ќерка Елисавета, но во 1870 година неговата сопруга и двете малолетни деца починале, по што скоро и да прекинале врските со останатите членови на семејството Миладиновци. Сепак, споменот на починатите

браќа Миладиновци кај него останал да тлее, па по двасетина и повеќе години од нивната смрт ги објавил двете претходни споменати изданија посветени на нив. Воодушевен од објавата на *Зборникои*, Шапкарев врз оваа „златна книга на македонската преродба“ се учел на занаетот. Тој „им даваше можност на младите генерации од него да го запознаат мајчиниот јазик со сите дијалектни нијанси со реченичкото богатство од повеќето македонски говори“ (Поленаковиќ, 1980: 191)

Во книгата *Мајтеријали за живојойисој на браќаџа Х. Миладиновци Димитрија и Константиин* Шапкарев дава податоци за нивното раѓање, образование и учителствување, за општествената дејност на Димитрија, за објавувањето на *Зборникои*, за судирот со грцизмот, за апсењето, затворањето и смртта на браќата, попатно изнесувајќи важни податоци за нивните психички и физички карактеристики. За него, Димитрија и Константин биле во самата срж на народното будење во Македонија, а Димитрија поседувал „многу високи и одлични дарби“, а бил и ученољубив, со напреден дух, остроумен, трудољубив, додека пак, Константин бил тивок, мирен и надарен со голема остроумност итн.“ (Шапкаревъ 1884: 12-15).

Интересен е пристапот на Шапкарев при објавувањето на текстовите. Во нив, ни се чини, тој дејствува како сведок на настаните што ги опишува, како исклучително добро поткован биограф кој поседувал информации од прва рака, односно се наметнувал како сезнаен наратор, чие излагање не требало да се доведува под прашање. Цврстиот и самоуверен став во однос на изнесување на биграфските црти на Миладиновци како да не дозволувал никаков сомнеж во напишаното, а доколку се појавеле такви коишто сакале да го коригираат, да дадат свои поинакви видувања или на некаков друг начин да приопштат дополнителни податоци, Шапкарев со нив поведувал жолчни дискусии, докажувајќи ја исправноста на неговите записи, а грешките во нивните одгласи. Особено се запазени полемиките кои ги водел со А. Теодоров (Шапкаревъ, 1887: 561-571) и Димитар Ризов (Шапкаревъ, 1891: 332-350) по повод нивните критички осврти на објавените *Мајтеријали* за Миладиновци. Критичката мисла на Шапкарев за делото на браќата Миладиновци и полемичката структура на одговорите на неговите критикувачи изобилува со јасни и остри зборови, наведувајќи дека тие или не разбирале што читале или свесно ја искривувале вистината, дека „филозофирале“, иронизирајќи ги нивните „прозорливи очички“ итн. Шапкарев постојано потенцирал дека критичкиот пристап

при разгледувањето на животите и делата на браќата Миладиновци бил сосема непристрасен, без разлика на можните ситни грешки, бидејќи како што навел во „Предговорот“ на *Материјалиите*: „Никој не е безгрешен освен Бог“ (Шапкарев, 1884: III). Самиот се сметал за одличен познавач на делото на браќата Миладиновци, па секоја појава на напис поврзан со нивниот живот го сметал за предизвик на кој треба да се одговори, што нè носи до полемиките кои ги водел со современниците.

Полемичкиот тон во критиката на Шапкарев

Односот на Кузман Шапкарев кон книжевната критика е оптоварен со сфаќањата дека на критичките осврти за неговите книги треба да одговори со контракритика или со полемика. Од друга страна, пак, тој е впрегнат и во полемизирање со автори кои пишувале за македонското прашање. И во двата случаи кај Шапкарев на преден план избива неговиот темперамент, нешто налик на оној на Григор Прличев со кого, исто така, влегле во полемика. Интересно е што ладниот однос на Шапкарев кон Прличев и обратно, не повлијаел последниов да застане во одбрана на неговиот јазик. Кога го прашале Прличева: „зошто заштитуваш човек кој стопати те огорчил“, тој одговорил: „Не, рече; ниту може некој да ме огорчи, ниту го заштитувам Ш., на нашиот јазик наречен од Б...в, смрдел од грцизам и арнаутизам“ (Дописка, *Право*, 1871: бр. 18: 139). Сепак, за разлика од Прличев, Шапкарев пишувал брзо и пишувал многу.

Ако ги погледнеме насловите на објавените и необјавените текстови, скоро во сите ќе забележиме еден силно изразен полемички тон : „Една неопходна поправка на ‘Страници од историјата на македонската преродба’“ 1890; „Критички белешки за преводот на Г. Балацев на поемата ‘Сердарот’ од Гр. Прличев“ 1895; „Одговор на одговорот / По повод критиката на Н. Генчев“ 1896; „Неколку поправки и дополненија кон статијата ‘Целадин беј’ од Е. Спространов“ 1897/98, „Неколку белешки кон статијата на Е. Спространов за народната медицина“, без датум, како и во текстовите: „Неколку зборови за статиите на г. П. Драганов во ‘Известија Сан-Петерб. Слав. Благотворител. Општества’“ 1890 и „Неколку белешки за Македоно-славјанскиот зборник на П. Драганов“ 1895.

Се добива впечаток дека Шапкарев постојано се објаснувал и се дообјаснувал со некого, коригирал и дополнувал, одговарал и давал одговори на одговорите. На листата на „отстрел“ во овие текстови најмногу се истакнуваат имињата на Јордан Иванов со кого се објаснувал во три броја на списанието *Б'лгарски преглед* од 1895 (броевите VI, VII и IX-X), како и со Петар Драганов во два наврата (1890 и 1895). Така, неговиот критички и полемички став кон делото на Иванов посветено на преродбата во Охрид избилува со забелешки во однос на настани, личности и дела, и секако, за Миладиновци. Обемната статија во бр. 9-10 (стр. 269-296), Шапкарев ја завршил со зборовите: „Тоа што го знаеме верно, тоа и го потврдуваме. Ако има некој кому не му се допаѓа напишаното од нас и сака да го оспорува, готови сме со задоволство да го ислушаме и да му дадеме полно право, ако тој го име“ (Шапкарев 1895а: 296). Со тоа како да сакал да даде на знаење дека сепак, неговиот збор е последен. Многу полошо поминал Драганов, кому Шапкарев му одржал лекција за биографиите на повеќемина современици од Македонија кои биле познати во тогашниот јавен живот: Коста Групче, Георги Динков, Јосиф Ковачев и др., но и за општествено-политичките состојби во земјата, целосно заземјќи ја страната на Министерството за просвета на Бугарија, напуштајќи ги идеолошките позиции од неговиот ран период. Во однос на трудот на Драганов, речникот на Шапкарев избилува со реченици како на пример: „не е вистинито“, „никако не е верно“, „не е точно кажано“, „сосема погрешно е кажано“, „ептен многу се лаже“ и сл. Набројувајќи ги недостатоците на студијата на Драганов, Шапкарев ќе укаже дека „примерите избилуваат, но од пристојност ќе ги премолчине“ (Шапкарев 1890: 352).

Примерите со Јордан Иванов и Петер Драганов ги искористивме само како показател за трудот и времето што Шапкарев го посветил во детектирање на слабостите на нивните написи. Тие не биле единствените со кои тој полемизирал, но за разлика од поправките кај другите, на пример кај Антон Поп Стоилов (Шапкарев 1895б: 991-995), начинот на работа и бројот на страните укажуваат на пообемна подготовка од страна на авторот. Полемиките кои Шапкарев ги водел сосема соодветствуваат со начинот на кој тие се воделе во тоа време и кои ги практикувале и останатите македонски критичари: Г. Прличев, И. Ѓоргов и др.

„Неколку поправки“ и „краток одговор“, доминанти во критичко-полемичките текстови на Шапкарев

Она што вообичаено би се очекувало кога во насловот на еден текст ќе сретнеме „неколку поправки“ или „краток одговор“ е дека тоа ќе бидат навистина само неколку кратки укажувања. Сепак, во случајот со Шапкарев не е така, бидејќи тој педантно давал забелешки скоро на секој пасус за текстот или за книгата за којашто пишувал. Она што за него било вистинско и беспристрасно претставување, честопати знаело да биде сосема субјективно гледање на животот и делото на Миладиновци, на македонското прашање, на културните прилики во Охрид и Охридско и општо на фолклорните записи и објави.

Поправките значеле целосно отфрлање на напишаното, дали тоа бил Петар Драганов, Јордан Иванов или некој друг. Со белешките и одговорите ги коригирал објавите на авторите, но потоа повторно јасно го искажувал својот став за сето она, што според него, не чинело во тие написи. Понекогаш бил во право во однос на укажаните забелешки, понекогаш не, но за нас интересно е што иако самиот тој потенцирал дека станувало за „верни податоци, црпи од мошне доверливи и значајни личности“, никогаш не ги обелоденил нивните имиња, за што забелешки му нашле и други македонски автори од поново време: „за жал, и овде Шапкарев не се доизјаснува поконкретно и подокументирано за кои личности станува збор?“ (Тушевски 2009: 313). Меѓутоа, колку и да имаат недостатоци овие кажувања и видувања на Шапкарев, толку е големо и нивното значење. Тоа укажува дека користел извори, усни и пишани, од кои произлегуваат низа настани поврзани со периодот на Миладиновци и просветата во Охрид и Македонија за кои не би знаеле. Колку од нив користел целосно, а колку селективно, односно субјективно за своите потреби (истакнување на сопствената улога во преродбенските процеси) е друго прашање.

Да го земеме за пример текстот „Краткиот одговор на критиката од г. Д. Ризов“ (Шапкарев 1891: XVII-XXXIV). Овој „краток“ одговор се протега на цели 17 страници и повторно се однесува на Миладиновци. Шапкарев прашува на глас дали „мислењата за него (за прашањето за Миладиновци – бел. С.К.) ни се измешани или некој друг ум е смутен и збркан, та и никој пат не ќе може да со го состави она мислење за браќата Миладиновци кое би му дало можност да го определи во целост нивното

значење, нека суди читателската публика“ (Шапкарев 1984: 291). Како што може да се види, одговорот ниту бил краток, ниту бил одговор, туку отворање полемика со критичарот. Впрочем, ваквите „кратки одговори“ биле во мода во тоа време, а Шапкарев не бил исклучок од трендовите.

Она што поплатно можеме да го увидиме е резервирањето однос на академската критика, односно академските критичари кон критичкиот опус на Шапкарев. Тука, пред сè, мислиме на македонските професори Д. Матов и И. Ѓоргов, и општо на бугарската критичка сцена. Шапкарев секако бил познат по своите критичко-есеистички и полемички текстови, но се чини дека високообразованите кругови потешко од неговите очекувања го прифаќале неговото присуство на критичката сцена. Се разбира, тој пишувал и уредниците и читателите ги вреднувале неговите објави, меѓутоа забележлива е таа нишка на дистанцирање од веќе подостарениот учител и фолклорист Шапкарев и новите генерации школувани критичари и универзитетски професори. Критичкиот опус на Шапкарев кој забележително се збогатува дури во неговите педесетти години, за дваесетгодишните и триесетгодишните проследувачи на книжевната сцена во Македонија и пошироко сигурно им се чинел застарен. Сепак, појавата на Шапкарев како критичар своевременно, но и денес, има свое значење бидејќи, меѓу другото, тој се јавува како еден од првите биографи и критичари на животот и делото на браќата Миладиновци. Според квантитетот на објавени критичко-есеистички и полемички текстови него можеме да го вброиме во редот на најплодните и најактивните македонски книжевници од XIX век што внимателно ја следеле периодиката и кои објавувале во неа. Тоа е само доказ за појавата и развојот на македонската книжевна критика од ова време и потврда дека македонската критичка мисла има многу подолга историја отколку што досега вообичаено се сметаше.

Литература:

- „Дописка“. (1871). *Право*, бр. 18. Цариградъ.
Ковилоски, Славчо. (2022). *Македонската книжевна критика во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.
Поленаковиќ, Харалампие. (1984). „Поетот Константин Миладинов“. Во: Константин Миладинов. *Избор*. Избор и предговор Гане Тодоровски, Скопје: Мисла.

- Саздов, Томе. (1976). „Кузман Шапкарев (1834-1909)“. Во: Кузман Шапкарев. (1976). *Избрани дела, ѿом ѿрви*. Приредил д-р Томе Саздов. Скопје: Мисла.
- Тодоровски, Томислав. (1987). „Животот и делото на Кузман Шапкарев (1834-1909)“. Во: Кузман Шапкарев, *Одбрани ѿворби*, приредил Томислав Тодоровски. Скопје: Мисла.
- Тушевски, Ванчо. (2009). *Исѿражувања на македонскиоѿ фолклор*. Скопје: Менора.
- Ш., К. А. П. (1870). „Языкословіе“. *Македония*, бр. 63. Цариградъ.
- Шапкарев, Кузман. (1976). *Избрани дела, ѿом ѿрви*. Приредил д-р Томе Саздов. Скопје: Мисла.
- Шапкарев, Кузман. (1984). *Избор*. Приредил Томислав Тодоровски. Скопје: Мисла.
- Шапкарев, Кузман. (1987). *Одбрани ѿворби*. Приредил Томислав Тодоровски. Скопје: Мисла.
- Шапкаревъ К. А. (1884). *Материали за животоописание-то на братя Х. Миладинови, Димитрия и Константина. Съ прибавление нъщо и за живота на Нака С. Станишев*. Пловдивъ.
- Шапкаревъ К. А. (1887). „По повод на статията отъ А. Теодоров: Миладиновските пѣсни и Щтросмайеръ на К. Шапкаревъ“. *Периодическо списание*, кн. XXI-XXII.
- Шапкаревъ, К. (1888). „За народните ни умотворения, особно за песните. Бележка върху Кузман-Капидановата песен по обнародваните ѿ варианта“. *Периодическо списание*, София, кн. XXIII-XXIV, стр. 864- 880.
- Шапкаревъ, К. А. (1890). „Нѣколко думи върху стагитѣ на г. П. Драганова въ Извѣстията на Спб. Слав. Благотв. Общество“. *СбНУНК*, кн. II.
- Шапкаревъ К. А. (1891). „Кратъкъ отговоръ на Критиката отъ г. Д. Ризова върху ‘Материалите ми за животоописанието на Бр. Миладинови’“. Сборник отъ български народни умотворения, кн. IV.
- Шапкаревъ, К. А. (1891). „Словаря на профессора Дювернуа“. *Новини*, бр. 27-28.
- Шапкаревъ, К. А. (18926). „Словаря на профессора Дювернуа“. *Новини*, бр. 25 и бр. 30.
- Шапкаревъ, К. (1895). „Нѣколко бѣлѣжки върху Македоно-славянския сборникъ на П. Драгановъ“. *СбНУНК*, книга XII. София.
- Шапкаревъ, К. (1895а). „Къмъ историята на възражданието на градъ Охридъ, пише Ю. Ивановъ“. *Български прегледъ*, книга IX-X.
- Шапкаревъ, К. (1895б). „Още някои поправки по съобщените отъ г. А.П.Стоилова думи од гр. Прилепъ...“. *Периодическо списание*, кн. XLVIII.

Slavcho Koviloski

KUZMAN SHAPKAREV AS A CRITIC

Summary

This text refers to the critical-essayistic texts of Kuzman Shapkarev. He was publishing the texts in several newspapers and magazines: *Zbornik na Narodni Umotvorbi*, *Nauka i Kniznina*, *Periodichesko Spisanie*, *Novini*, *Svetlina*, etc. In periodicals, he published numerous critical reviews on books and articles, with versatile content: folk-ecclesiastical, linguistic, didactic, descriptive, ethnographic and political. Shapkarev appears as one of the first biographers and critics of the life and work of the Miladinov brothers. According to the quantity of the works written, Shapkarev can be included among the most prolific and active Macedonian critics of the 19th century who carefully followed periodicals and published in them as well.

Keywords: Kuzman Shapkarev, Macedonian literary criticism in the 19th century, critic, biographer, the Miladinov brothers.